

אוי לרשע ואוי לשכנו

אחד מדיני צרעת הבית הוא שאם לאחר הסגר בן שבוע מתברר שהנגע התפשט - יש להוציא את האבנים הנגועות. וכך נאמר: "ושב הכהן ביום השביעי וראה והנה פשה הנגע בקירות הבית. וצוה הכהן וחלצו את האבנים אשר בהן הנגע והשליכו אתהן אל מחוץ לעיר אל מקום טמא.... ולקחו אבנים אחרות והביאו אל תחת האבנים..." (ויקרא יד, לט-מב).

המשנה בנגעים מדייקת מן הפסוק כמה הלכות: אין מביאים את האבנים המסולקות עצמן חזרה אל הבית, אין מביאים אבן אחת תחת שתים, אלא שתים תחת שלוש שלוש וכן על זה הדרך. מלשון הרבים של הפסוק (וחלצו, והביאו, ולקחו) לומדת המשנה הלכה נוספת: מן הפסוק ברור שהכהן אינו שולח ידו בעסק זה של פירוק והרכבה. אם כן, מיהם אותם שלוקחים את האבנים ומביאים אחרות תחתיהן? וכך קובעת המשנה: "מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו..." (נגעים יב, ו). הרמב"ם בפירושו למשנה מסביר שיש לבעל הבית שותף לנזק ולעונש: השכן שמעבר לקיר המשותף, משתתף עמו בפירוק, בחילוץ ובלקיחת האבנים. על פי המקור הזה שבמשנה, הנזק הנגרם משכנות עם רשע הוא טכני לגמרי. אי אפשר להרוס קיר משותף רק מצידו האחד. וכשאדם חופר חור בתאו שבספינה היא שוקעת מכל צדדיה. אבל לשיתוף הטכני יש הבט מהותי חשוב. שכנות איננה רק שיתוף ברכוש, אלא יצירה של קולקטיב (ראו גם: אברבנאל בראשית ג, תשובה לשאלה לג בסוף התשובה).

בהמשך עובר הפסוק ללשון יחיד "ועפר אחר יקח וטח את הבית" (שם). ומדייקת המשנה "אבל הוא לבדו מביא את העפר". כלומר, שרק בחלק מן העבודות הכרוכות בחורבן הבית ובנייתו השכן מחויב לסייע. רבינו בחיי מפרש שאין מדובר רק בהוראה מעשית, מדובר גם בחלוקת הנטל הממוני. השכן נושא בהוצאות הפירוק והבאת האבנים החדשות אך לא בהוצאות הטיוח (רבינו בחיי, שם). מכאן ניתן לדייק ולומר שגם בתוך קהילה-זוטא זו של שכנות, ישנה חלוקה דיפרנציאלית של הוצאות והקנס אינו מוטל על שני השכנים בשווה. כאן נלקחת בחשבון במידה מסוימת גם האשמה.

ועם כל זה, עדיין יש כאן למעשה, ענישה קולקטיבית.

המושג של "אוי לרשע ואוי לשכנו" משמש את חז"ל במקום נוסף במובן שונה. בסוף מסכת סוכה מובאת ברייתא המספרת על מרים בת בילגה שהמירה את דתה והלכה ובעטה במזבח ואמרה "לוקוס לוקוס (=זאב זאב) עד מתי אתה מכלה ממונן של ישראל". כוונתה הייתה למחות על הנטל הכלכלי הכבד שחיובי ההקרבה מטילים על כתפי הציבור. בתגובה למעשה זה, סתמו חכמים את חלונו של המשמר כולו. הגמרא מבררת כיצד יתכן שבת אחת סרחה וכל המשמר נותן על כך את הדין. הצידוק שנותן לכך אביי היא "כדאמרי אינשי: שותא דינוקא בשוקא, או דאבוה או דאימיה" (=שומעים מה תינוק אומר בשוק ויודעים כיצד הוריו מדברים בבית). וכל המשמר כולו לוקה משום "אוי לרשע ואוי לשכנו" (סוכה נו, ב). נראה שבמקרה הזה המושג של "אוי לרשע ואוי לשכנו" נובע מן המחשבה שיש ערוגות שמצמיחות עשבים שוטים. הרשעות היא ההיבט הפילי של הריקבון הפנימי הכללי שקיים אצל השכנים כולם. במובן ידוע, החוטא הוא אדם שבאופן אקראי בלבד נתפס לכך. אך העיקר הוא דווקא בעדות שיש במעשהו אודות האקלים והאוירה שבסביבתו הטבעית.

שימוש נוסף בביטוי הזה מצוי בפרשת קורח. קורח סחף איתו למחלוקת עם משה אף את דתן ואבירם. רש"י מבאר שהדבר התאפשר משום שמקום חנייתם היתה סמוכה לשלו (רש"י, במדבר ג, כט). במקרה הזה מדובר על יכולת ההשפעה שיש לרשע. השקפותיו ודפוסי התנהגותו של הרשע מחלחלים אל שכניו ואין הם נשארים נחלתו בלבד. זו אולי הסיבה שבסופו של דבר כשהוא נענש, גם אם הוא העבריין המרכזי והעיקרי, שכניו אינם מנוערים מאשמה.

שלושת הפירושים הללו אינם בבחינת מחלוקת. מדובר בשלושה אופנים שבהם דמותו של הרשע יוצרת קשרי גומלין עם העולם הסובב. האחת, בעצם השותפות שהוא כופה על הכל. השניה, ביכולת השכנוע ובמתן הלגיטימציה לסטות מן הדרך. והשלישית, בשיקוף שהוא יוצר לסביבה החולנית. לעיתים אלו מתקיימים בו זמנית, לעיתים על רצף כרונולוגי.

ניתן למצוא לכל אחד מן הפירושים שימוש גם בפסיקת ההלכה. השל"ה כותב שקשה להתפלל בסביבה "לא תומכת" שכן כשיושבים סביבו אנשי לצון האדם מתקשה להתרכז ולכוון בתפילה (של"ה, תמיד, נר מצווה, כ). החשש של השל"ה היה למעשה, מן ההשפעה שתהיה לסביבה על האדם. על סמך דבריו, פסק האדמו"ר מקלויזנבורג שלא להתפלל בבית כנסת שאין בו הפרדה ראויה בין נשים וגברים (שו"ת דברי יציב, ליקוטים והשמטות, סי' טו). הרב משה שטרנבוך הורה לאדם ירא שמים שלא להקים שותפות עם יהודי מחלל שבת מפני שהשותפות עשויה להשפיע עליו לרעה (תשובות והנהגות, א, רפג). הרב קוק תמך בהחלטתו של רב שלא לבוא ולדרוש בבית כנסת שבו מכרו את מפטיר יונה לאדם שאכל ושתה ביום כיפור (שו"ת דעת כהן, ענייני יורה דעה, סי' קצג). הוא נסמך על ההנחה שקהל שמקנה מעמד מכובד לרשע הוא קהל מקולקל. המשותף לכל פסקי ההלכה הללו שהם מרחיקים בין הטוב ובין הרע.

שימת האצבע על תחילתם של תהליכים חברתיים ועל הערוצים הסמויים של חלחול הדעות והרעיונות היא משימה חשובה. בפרט כשאנו עומדים משתאים לנוכח תופעות חברתיות קשות. עם זאת, עלינו החובה לא רק לפרק את ביתו של המצורע, אלא גם לסחוב איתו את האבנים לבניה מחודשת. למצוא את הדרכים שלא לעמוד מן הצד, ולא דווקא לבחור במקום המרוחק ביותר ולצקצק בשפתים. חברת הרשעים הופכת פחות מסוכנת כשמודעים לכיווני זרימת הרוח, והמודעות והנכונות מאפשרים להופכן לטובה.